

Allah: A Christian Response
Miroslav Volf
HarperCollins 2011
336 sider

Anmeldt af **Kurt Christensen**

Spørgsmålet: Tilbeder kristne og muslimer den samme Gud? står ifølge den kendte evangelikale teolog Miroslav Volf, født i Jugoslavien (Kroatien) nu professor på Yale i USA, i centrum for relationen mellem kristne og muslimer. Volf har i 2011 udgivet bogen *Allah: A Christian Response* (HarperCollins e-books), hvor hans primære anliggende netop er at drøfte dette spørgsmål, og han svarer med stor overbevisning og engagement: Ja, kristne og muslimer tilbeder den samme Gud!

Med dette svar vil Volf imidlertid hverken hævde, at (1) islam og kristendom er identiske religioner, eller (2) at kristne og muslimer forstår nøjagtigt det samme ved Gud, eller (3) at muslimer vil blive frelst ved troen på den ene og samme Gud. I det hele taget er hans anliggende ikke at skrive en bog om soteriologi, men om politisk teologi (13, 33, 35).

Hensigten med at skrive *Allah: A Christian Response* og at argumentere for, at kristne og muslimer tilbeder den samme Gud, er nærmere bestemt at fremme "lasting peace" mellem de to største religioner på kloden (2). Det vil nemlig ifølge Volf

være meget lettere for muslimer og kristne at elske hinanden, hvis det når alt kommer til alt er den samme Gud, som vi tilbeder (36). Med dette anliggende ligger Volf på linie med intentionen bag det betydningsfulde muslimske dokument *A Common Word Between Us and You* (den 13. oktober 2007), som hans bog i vid udstrækning er et svar på.

Som baggrund for Volfs bog kan det være af interesse at vide, at muslimer ofte i første omgang vil svare bekræftende på spørgsmålet: Tilbeder kristne og muslimer den samme Gud? Det gør de med udgangspunkt i et vers i Koranen: "Vi tror på det, der er blevet sendt ned til os, og ligeledes på det, der er blevet sendt ned til jer. Vores gud og jeres gud er én, og til Ham overgiver vi os" (Sura 29,46, jf. 42,15). Men samtidig har muslimer også ofte visse problemer med uforbeholdent at fastholde dette svar, da de jo godt ved, at kristne i modsætning til muslimer tilbeder den treenige Gud. Og i Koranen findes der da også tekster, som anklager kristne for at sætte andre guddomme på niveau med Gud (shirk).

Kristne er derimod ofte mere usikre

vedrørende dette spørgsmål. Nogle kristne mener, at muslimer tror på en Gud, der er helt forskellig fra den Gud, som kristne tilbeder (16) Men eksempelvis Luthers holdning kan ifølge Volf sammenfattes på den måde, at muslimerne tror på den ene sande Gud, men ikke kender ham på den rette måde, hvorfor de ikke kan siges at tilbede den "rette Gud" (62).

Titlen på Vols bog er som nævnt *Allah: A Christian Response*. Et svar på hvad? kan man med rette spørge. Svaret på det spørgsmål er på den ene side den samtale, som i århundreder har fundet sted mellem muslimer og kristne, og som Volf i sin bog giver udvalgte eksempler på. Men den umiddelbare baggrund for Vols bog er på den anden side Pave Benedict XVI's tale på universitetet i Regensburg den 12. september 2006 og de muslimske reaktioner på denne tale.

Pave Benedict gav i nævnte tale ikke blot udtryk for, at islam er en voldelig religion, men også, at Gud ifølge muslimsk forståelse er en ufornuftig og lunefuld Gud. Medens Gud efter kristen forståelse er "God-as-reason" er Gud, som paven udtrykte det, ifølge muslimsk opfattelse "God-as-pure-will" (23-24). Denne tale gav i første omgang anledning til et *Open Letter* til paven, hvori ledende muslimer afviser, at Gud ifølge muslimsk opfattelse skulle være en komplet vilkårlig guddom, men tværtimod hævder, at Gud har bundet sig til "mercy, justice, truth, and reason" (26).

Dette svar blev den 13. oktober 2007 fulgt op af brevet *A Common Word Between Us and You*, underskrevet af 138 af de mest prominente og repræsentative muslimske ledere i verden, hvori det blandt andet bliver fremhævet, at "det dobbelte kærlighedsbud" er centralt for både kristendommen og islam (28). I dette dokument anerkender repræsentative muslimer tilsyneladende

– for første gang i historien? – at kristne er sande monoteister. Hovedmotivet bag *A Common Word* er imidlertid ikke snævert teologisk, men snarere politisk, nemlig at skabe fred mellem kristne og muslimer: "The future of the world depends on peace between Muslims and Christians" (*A Common Word* s. 1).

Dette dokument, *A Common Word*, opfatter Miroslav Volf som en udstrakt muslimsk hånd til kristne, og han skriver sin bog *Allah: A Christian Response* som et kristent svar, hvori han erklærer sig enig i det muslimske synspunkt, at kristne og muslimer tilbeder den samme Gud og at den indbyrdes fred med denne opfattelse kan fremmes.

Allah: A Christian Response er inddelt i fire hoveddele:

Del I: Disputes, Present and Past

Del II: Two Gods or One?

Del III: Critical Themes: Trinity and Love

Del IV: Living Under the Same Roof

I Del I "Disputes, Present and Past", hvis indhold jeg allerede delvis har redegjort for, finder Volf en række argumenter for sit synspunkt, at kristne og muslimer tilbeder den samme Gud. Ifølge Volf har det nemlig op gennem kirkens historie været den generelle kristne opfattelse, at kristne og muslimer tilbeder den samme Gud. Volf lægger her speciel vægt på den middelalderlige katolske kardinal Nicolas af Cusa (Nicolaus Cusanus) (Kapitel 2) og den tyske reformator Martin Luther (Kapitel 3). Hvad Luther angår mener Volf, at muslimerne ifølge Luther tilbeder den ene sande Gud, men at de har misforstået Guds væsen (62). "The 'being' is right; the 'character' is mostly wrong" (71). Og senere i bogen trækker Volf gentagne gange veksler på Nicolas og Luthers synspunkter.

Del II "Two Gods or One?" indledes med kapitlet "How Do We Decide?" (Kapitel 4), hvor Volf drøfter forskellige muligheder for at nå frem til et svar på spørgsmålet "Tilbeder kristne og muslimer den samme Gud?" Og han ender med at fokusere på ligheder og forskelle i kristne og muslimske beskrivelser af Gud. Hvis beskrivelserne af Gud er radikalt forskellige, kan de ikke referere til den samme genstand. Men hvis der er tilstrækkelig lighed ("sufficient similarity") i deres beskrivelser, kan vi ifølge Volf konkludere, at kristne og muslimer tilbeder den samme Gud. Så spørgsmålet er, hvad der skal til for at man kan tale om "sufficient similarity"? (89 og 91). Volf mener i øvrigt, at lighederne vejer tungere end forskellene (91 og 93).

Et centralt spørgsmål er i den forbindelse, om man kan siges at tro på den samme Gud, hvis man har et helt forskelligt syn på Jesus. Men Volf henviser til, at evangeliebetretningerne viser, at man godt kan tilbede Gud selvom man, som jøderne for det meste gjorde, afviser Jesus (92).

I kapitel 5 møder vi Volfs hovedargumenter for, at der er "tilstrækkelig lighed" mellem kristne og muslimske beskrivelser af Gud. Kristne og muslimer er nemlig ifølge Volf enige om fire centrale trossætninger:

1. Der findes kun én Gud
2. Gud har skabt alt det, der ikke er Gud
3. Gud er forskellig fra alt det, der ikke er Gud,
4. Gud er god (97. 101).

Hertil kommer, at muslimer og kristne er enige om det dobbelte kærlighedsbuds centrale placering (13-14, 103-104). Selv de ti bud – bortset fra sabbatsbudet – kan man ifølge Volf finde paralleller til i Koranen (106). Så i den udstrækning, som Guds bud udtrykker Guds væsen, har muslimer og kristne en fælles Gud – selvom Volf er opmærksom på, at der også er forskelle

mellem Guds bud i Bibelen og i Koranen og forskelle hvad angår straffene for at overtræde dem (108).

I kapitel 6 fremhæver Volf, at muslimer og kristne er enige om, at tilbedelse af Gud omfatter mere end blot at tænke og tale, nemlig at leve. Og Volf nævner i den forbindelse, at man godt kan tro på den sande Gud, men i sit liv tjene en falsk Gud, hvilket han mener, at korsfarerne er eksempel på (118). Modsat mener han, at nogle muslimer godt kan have en mangelfuld forståelse af Guds væsen og Guds bud og ikke desto mindre tilbede den sande Gud gennem deres livsførsel – uden at han dermed vil tage stilling til deres "evige skæbne" eller "frelse" (120).

Man kan altså ikke give et enkelt og klart svar på spørgsmålet om, hvorvidt muslimer og kristne tilbeder den samme Gud. Nogle gør og andre gør ikke. Men, slår Volf fast

Den Gud, som deres hellige bøger og store religiøse lærere taler om, er den samme.

Og Gud byder muslimer og kristne at adlyde forbløffende ens bud som udtryk for deres tilbedelse (123).

Efter at Volf således i Del II har fremlagt sine hovedargumenter for, at muslimer og kristne tilbeder den samme Gud, vender han sig i Del III til to tilsyneladende oplagte forskelle mellem islam og kristendommen, nemlig at kristne til forskel fra muslimer hævder Guds treenighed og at Gud ifølge kristen opfattelse er kærlighed.

Først spørgsmålet om "The One God and the Holy Trinity" (kapitel 7). Mange muslimer mistænker kristne for ikke at være sande monoteister. For ganske vist hævder kristne troen på den ene Gud, men samtidig hævder de, at der er tre guddommelige personer, der er værdige til tilbedelse. Volf diskuterer i dette kapitel en række muslimske argumenter imod den kristne treenighedslære og ender med at hævde, at musli-

mer og kristne dybest set er enige, idet han tilslutter sig Nicolas af Cusas synspunkt, at Koranen ikke afvise den egentlige kristne treenighedslære, men at alt, hvad muslimerne afviser i relation til treenighedslæren, også afvises af kristne (53-54, 135). En af de muslimske indvendinger imod treenighedslæren, som Volf tager op, går ud på, at hvis treenighedslæren virkelig skulle være udtryk for monoteisme, så måtte alle tre personer i treenigheden være inkarneret (136-137). Som svar henviser Volf til, at personerne i treenigheden er bundet sammen af *mutual indwelling*: "Faderen er i mig og jeg i Faderen" (Johs 10,38) (138). Ikke desto mindre var der i Oldkirken (hos Tertullian og andre) en stærk modstand imod tanken om, at Faderen led og døde på korset ("patripassianisme"), en modstand, som efter min opfattelse sætter en grænse for teorien om "mutual indwelling", en grænse, som Volf imidlertid ikke gør opmærksom på.

Meget af forvirringen vedrørende treenighedslæren er i øvrigt ifølge Volf af terminologisk karakter. Det drejer sig om at ordene, som vi benytter til at beskrive Gud, som i mange henseender er hinsides ord og tænkning, ikke er helt dækkende. "Undfangelse", "Søn" og "person" er sådanne ord (139).

Ikke desto mindre kan vi konstatere, at muslimer generelt afviser Guds treenige natur. Og kan kristne og muslimer så siges at tilbede den samme Gud? Under henvisning til, at religiøse jøder heller ikke anerkender treenigheden, hævder Volf, at afvisningen af treenigheden ikke er tilstrækkelig til at hævde, at muslimer ikke tror på den samme Gud. Afvisningen af treenigheden afslører blot, at muslimer har misforstået Guds sande natur (143ff).

Den anden vigtige forskel mellem kristnes og muslimers forståelse af Gud drejer sig om Guds barmhjertighed. Fælles for de danske Muhammed-tegninger og pavens

Regensburg-tale var forestillingen om muslimerne og deres voldelige Gud. Men hvad mener "normativ islam og kristendom" om Gud? Volf peger her på *A Common Word*, som i høj grad er skrevet for at imødegå billedet af islam som en voldelig religion. Centrum i islam er på samme måde som i kristendommen at elske Gud og næsten (149ff).

Ifølge Volf tror både muslimer og kristne, at Gud elsker mennesker. Men skønt kærlighed i Koranen er et centralt begreb til karakteristik af Guds væsen, har betydningsfulde muslimske teologer i århundredernes løb ikke desto mindre enten afvist eller tøvet med at tale om Guds kærlighed (153). Men selvom nogle muslimer altså vil tøve med at tale om Guds kærlighed, er de enige i de kristnes forståelse af, at Guds kærlighed kommer til udtryk i, at han giver og er barmhjertig (154-155).

Muslimer og kristne er altså mere eller mindre enige om, at Gud elsker. Men kristne hævder tillige, at Gud er kærlighed (165). Nogle muslimer afviser ihærdigt dette, men andre, især nogle sufi-mestre, kommer tæt på at hævde dette, baseret på bl.a. sura 6.12: "Han har foreskrevet sig selv barmhjertighed".

Ifølge kristendommen elsker Gud endog den ugudelige (Johs 3,16; 1 Johs 2,2). Men ifølge Koranen er verden delt op i dem, som Gud elsker, og dem, som Gud ikke elsker. I Koranen skulle der således findes otte kategorier af mennesker, som Gud elsker, og 11 slags mennesker, som Gud ikke elsker (173-174). Medens Guds kærlighed ifølge Koranen på en måde er betinget, medfører mennekelig ulydighed ifølge Det nye Testamente ikke, at Guds kærlighed ophører (174-175).

Ikke desto mindre finder Volf blandt sufi-teologer synspunkter, der i høj grad minder om kristendommens. Her skildres

Gud som barmhjertig selv imod ugudelige og her lægges der vægt på godhed også mod fjenden (176, 181).

Volf afviser på denne baggrund, at man kan gøre tingene op på den måde, at muslimerne repræsenterer "krigens Gud" eller "retfærdighedens Gud", medens kristendommen repræsenterer "kærlighedens Gud". Samtidig er han opmærksom på, at der er forskelle mellem den muslimske og den kristne forståelse af Guds kærlighed. Ikke desto mindre er Volf mere slået af lighederne end af forskellene. Forskellene underminerer således ikke, at kristne og muslimer tilbeder den samme Gud (183).

Bogens Del IV "Living Under the Same Roof" drøfter en lang række teoretiske og praktiske temaer i forbindelse med, at muslimer og kristne lever under det samme tag, befinder sig i den samme verden.

Miroslav Volf er en fremragende kristen tænker, som uden tvivl ønsker at leve sit teologiske og personlige liv i overensstemmelse med budet om at elske næsten og endog fjenden (skønt det er tydeligt, at han ikke betragter muslimer som fjender). Som en konsekvens heraf har han skrevet bogen *Allah: A Christian Response* for at bidrage til fred mellem kristne og muslimer. Det er en særdeles god bog, velskrevet og klar, som man kan lære vældig meget af som teolog og som kristen. Ikke desto mindre er jeg ikke helt overbevist af Volfs argumenter. Det skyldes flere ting:

Man kan indledningsvis overveje, om Volf har ret i, at gudsforståelsen er afgørende for forholdet mellem muslimer og kristne. Er det ikke i endnu højere grad synes på sharia og jihad, som i praksis er afgørende?

Volf hævder på et tidligt tidspunkt i bogen, at han vil holde sig til, hvad han kalder for "the normative mainstream" of Islam" (12). Men for at få sit projekt (at do-

kumentere, at muslimer og kristne tilbeder den samme Gud, og at islam er en fredelig religion) til at lykkes henholder Volf sig på centrale punkter til forskellige sufi-mestre og til dokumentet *A Common Word*. Men efter mit skøn kan man ikke uden videre sige, at de forskellige sufi-mestre repræsenterer 'the normative mainstream' af islam. Sufierne udgør tværtimod efter manges mening en temmelig kontroversiel gruppe indenfor islam, som af mange muslimer betragtes som befindende sig på randen af islam.

Og når det kommer til det centrale indhold af *A Common Word*, er det selvfølgelig lovende, at mange og yderst prominente muslimer tilslutter sig den kristne forståelse af det dobbelte kærlighedsbuds helt centrale position i etik og moral. Men spørgsmålet er, om der ikke trods alt er tale om et *novum* i muslimsk teologi, eller om denne opfattelse også tidligere har været til stede blot iklædt anden terminologi. Mit spørgsmål er med andre ord, om vægtlægningen på det dobbelte kærlighedsbud er konstrueret for at give et sympatisk billede af islam. Desuden har vi endnu til gode at se, at de muslimske ledere er villige til at sætte handling bag ordene. Efter mit skøn er det ikke blevet lettere at leve som kristen minoritet i muslimske områder siden 2007.

Volf hævder, at lighederne mellem muslimsk og kristen beskrivelse af Gud vejer tungere end forskellene (91 og 93). Og det fører hvad angår gudsforståelsen til det af Volf ønskede resultat: Ja, muslimer og kristne tror på den samme Gud! Men hvis vi nu anvender den samme metode på forståelsen af Jesus, vil vi finde, at der er talrige ligheder mellem muslimsk og kristen forståelse af Jesus. Man kan vel sige, at Koranen dybest set kun afviser, at Jesus er den inkarnerede Gud og at Jesus døde på korset. Men betyder det så, at muslimsk og kristen forståelse af Jesus i det store og hele

er den samme? Det vil Volf næppe mene. Der er derfor grund til at stille spørgsmål ved Volfs grundlæggende metode: Er lighederne altid vigtigere end forskellene?

Volf synes at mene, at hvis han kan påvise, at den Gud, som vi finder i Koranen og i muslimsk teologi, ikke kan siges at være en voldelig Gud, så er islam heller ikke i sin grund en voldelig religion. Men selv hvis Volf skulle have ret i, at Gud ifølge muslimsk opfattelse ikke kan siges at være en voldelig Gud, må islam efter mit skøn både historisk og aktuelt bedømmes som den mest voldelige af de store religioner.

Det er ofte blevet fremhævet, at man ikke skal forestille sig, at alle muslimer tænker som de mest radikale og militante muslimer. Men modsat skal man heller ikke bilde sig ind, at islam repræsenteres af de mest fredelige og filosofisk sindede muslimer. Men denne sidste afvej er Volf efter mit skøn på vej ud ad, når han lader sufi-teologerne repræsentere "the normative mainstream" af islam. Jeg har endvidere en mistanke om, at Volf for at give et sym-

patisk billede af islam ikke blot fokuserer på de mest fredelige muslimske grupper, sufierne, men også vælger de mest sympatiske dele af Koranen på bekostning af andre. Det er tilfældet på side 180, hvor han henviser til sura 60,8: "Gud forbyder jer ikke at være venlige og handle retfærdigt mod dem, der ikke bekæmper jer i religionen, og som ikke har fordrevet jer fra jeres boliger", hvor vi i Koranen uden besvær kan finde talrige udsagn, der har en helt anden tone, eksempelvis 5,51 og 9,29. Og man kan ikke helt undlade at overveje, om Volf når det kommer til stykket har haft konklusionen klar på forhånd: Islam og kristne tilbeder den samme Gud og islam er i sin grund en fredelig religion – og så (ikke helt akademisk legitimt) har valgt de argumenter, som understøtter denne konklusion.

På trods af denne ikke uvæsentlige kritik vil jeg ikke desto mindre stærkt anbefale at læse Volfs bog. Den er særdeles vel-skrevet og man lærer uhyre meget om både islam og kristendommen.